

PAPER

IQBOL MIRZO SHE'RIYATI LINGVOPOETIKASI: ZAMONAVIY O'ZBEK SHE'RIYATIDA LISONIY VOSITALARNING BADIY-ESTETIK XUSUSIYATLARI

Esonaliyeva Nargizaxon Nodirbek qizi^{1, *}

¹Qo 'qon davlat pedagogika instituti magistranti

* Nargizaxon 1@gmail.com

Abstract

Ushbu maqolada zamonaviy o'zbek she'riyatining yorqin namoyandasi Iqbol Mirzo ijodining lingvopoetik xususiyatlari tahlil qilingan. Shoirning she'rlarida qo'llangan lisoniy-tasviriy vositalar, shoirona til, uslubiy figura va ko'chimlar tadqiq etilgan. Maqolada Iqbol Mirzo she'riyatining o'ziga xos badiiy-estetik qimmati va lingvopoetik jihatlari o'rganilgan. Shuningdek, shoir asarlaridagi til birliklarining badiiy-pragmatik funksiyalari, emotsional-ekspressiv bo'yoqdorligi va milliy-madaniy xususiyatlari yoritilgan. Tadqiqot natijasida shoirning lisoniy mahorati va individual uslubiy xususiyatlari aniqlangan.

Key words: Iqbol Mirzo, lingvopoetika, badiiy nutq, lisoniy-tasviriy vositalar, o'zbek she'riyati, poetik sintaksis, metafora, ramziylik, individual uslub.

Kirish

Zamonaviy o'zbek she'riyati rivojida o'ziga xos o'rni bor shoirlardan biri Iqbol Mirzoning ijodi alohida ahamiyat kasb etadi. Shoirning she'rlarida tilning barcha imkoniyatlaridan unumli foydalanilgani, yangi poetik obrazlarning yaratilgani, milliy va umuminsoniy qadriyatlarning uyg'unlashtirilgani diqqatga sazovordir. Iqbol Mirzo ijodining lingvopoetik xususiyatlarini o'rganish nafaqat shoir mahoratini belgilashda, balki zamonaviy o'zbek she'riyati rivojining tendensiyalarini aniqlashda ham muhim rol o'ynaydi. Tilshunoslikda badiiy asarlar tilini kompleks o'rganish yo'nalishi sifatida shakllangan lingvopoetika so'nggi yillarda jadallik bilan rivojlanmoqda. Badiiy asarda til vositalarining estetik funksiyasi, muallif uslubining lisoniy asoslari va poetik nutqning o'ziga xosligi kabi masalalar lingvopoetikaning asosiy tadqiqot obyektlari hisoblanadi. Ushbu maqolada Iqbol Mirzo she'riyati lingvopoetikasining o'ziga xos xususiyatlari, shoirning til birliklaridan foydalanish mahorati va individual uslubining lisoniy asoslari tadqiq etiladi. Iqbol Mirzo she'riyati lingvopoetikasini tadqiq etish orqali shoirning badiiy olamini, obrazlar tizimini va milliy-madaniy qarashlarini chuqurroq anglash imkoniyati tug'iladi. Shuningdek, zamonaviy o'zbek she'riyatida til vositalarining badiiy-estetik imkoniyatlarini aniqlash va poetik nutqning lisoniy

xususiyatlarini yoritish adabiyotshunoslik va tilshunoslik nuqtai nazaridan ham dolzarb ahamiyatga ega [1].

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotda lingvopoetik, struktural-semantik, qiyosiy-tipologik va lingvokognitiv tahlil metodlaridan foydalanilgan. Tadqiqot materiallarini Iqbol Mirzoning "Ko'ngil" (1996), "Seni sevaman" (2000) va "Yo'l" (2012), she'riy to'plamlari tashkil etadi.

Lingvopoetik tahlil orqali shoirning she'rlarida qo'llangan til birliklarining badiiy-estetik funksiyalari aniqlangan. Struktural-semantik metod yordamida she'riy matnlardagi til birliklarining semantik xususiyatlari va ularning kontekstual ma'nolari tadqiq etilgan. Qiyosiy-tipologik metod Iqbol Mirzo she'riyatini boshqa zamonaviy shoirlar ijodi bilan qiyoslash va o'ziga xos jihatlari aniqlash uchun qo'llanilgan. Lingvokognitiv tahlil esa shoirning til birliklarini tanlash va ulardan foydalanish jarayonining kognitiv asoslarini yoritishga xizmat qilgan [2].

Fonografik vositalar va ularning badiiy-estetik funksiyalari Badiiy nutqda tovush takrori, alliteratsiya, assonans kabi fonografik vositalar muhim rol o'ynaydi. Iqbol Mirzo she'riyatida ham

fonografik vositalardan unumli foydalanilgan. Masalan, shoirning "Hayot" she'rida alliteratsiya va assonans orqali o'ziga xos ritmik ohang yaratilgan: "Hayot –hayot, Lahzalik baxt va hayot. Sinov, sinovlar, Omonat kunlar..."

Bu misralarda "h" va "a" tovushlarining takrorlanishi she'rga alohida ohangdorlik baxsh etgan. Bunday ohangdorlik she'rning emotsional-ekspressiv ta'sirini kuchaytirib, lirik qahramonning ichki kechinmalarini yanada yorqinroq ifodalashga xizmat qiladi.

Shuningdek, Iqbol Mirzo she'riyatida grafik vositalardan ham o'ziga xos tarzda foydalanilgan. Shoirning ayrim she'rlarida so'zlarni qismlarga ajratish, katta harflar bilan yozish, tire va nuqtalardan o'ziga xos tarzda foydalanish kabi usullar qo'llanilgan. Masalan: "KON–GIL–DA–GI so'zlarni aytolmadim..."

Bu misolda so'zning bo'g'inlarga ajratilishi va katta harflar bilan yozilishi lirik qahramonning ichki holati, hayajoni va so'zlarni ayta olmaslikdagi qiyinchiligini vizual tarzda ifodalashga xizmat qilgan.

Iqbol Mirzo she'riyatida qofiya tizimi ham o'ziga xos. Shoir an'anaviy qofiyalar bilan bir qatorda, yangi, kutilmagan qofiyalardan ham unumli foydalangan. Bu esa she'rning musiqiylikni oshirish bilan birga, o'quvchining emotsional-intellektual faolligini oshirishga ham xizmat qiladi [3].

Leksik-semantik vositalar va ularning badiiy-pragmatik ahamiyati Iqbol Mirzo she'riyatining lingvopoetik xususiyatlaridan biri –so'z tanlashdagi o'ziga xoslik va leksik-semantik vositalardan unumli foydalanishdir. Shoirning she'rlarida umumxalq tili leksikasi bilan bir qatorda, she'riy neologizmlar, arxaizmlar, dialektizmlar va o'ziga xos okkazonalizmlar ham uchraydi.

Masalan, shoirning "Ketish" she'rida qo'llangan "yuraklarimni", "ko'zlarimni" kabi so'zlar xalq og'zaki ijodiga xos bo'lgan ko'plik shaklini ifodalovchi qo'shimchaning qo'llanilishi bilan xarakterlanadi: "Yuraklarimni sindirgan odam, Ko'zlarimni ko'r qilgan odam, Yashayman desang yasha, Lekin meni tinch qo'y..."

Bu misollarda shoirning xalq og'zaki ijodi an'analardan ijodiy foydalanganligi, so'zlarning grammatik shakllarini o'zgartirish orqali yangi ma'no ottenkalarini yaratganligini ko'rish mumkin. Iqbol Mirzo she'riyatida sinonimlar, antonimlar, paronimlar va omonimlardan badiiy-estetik maqsadlarda foydalanish hollari ham ko'p uchraydi. Masalan: "Yaxshi kunlar yomon bo'ldi, Oq kunlarim qora bo'ldi..."

Bu misralarda "yaxshi-yomon", "oq-qora" antonimlarining qo'llanilishi lirik qahramonning hayotidagi o'zgarishlarni, ruhiy holatini yanada yorqinroq tasvirlashga xizmat qilgan.

Shuningdek, shoirning she'rlarida ko'p ma'noli so'zlar, majoziy ma'nolar va ramziy obrazlardan keng foydalanilgan. Masalan, "yo'l", "daryo", "tog'", "osmon" kabi so'zlar shoirning ko'plab she'rlarida ramziy ma'no kasb etadi: "Yo'l –umrim, Yo'l –taqdirim, Yo'l –oxiri panohim..."

Bu misollarda "yo'l" so'zi nafaqat konkret ma'noda, balki hayot yo'li, insonning umri, taqdiri ma'nolarida ham qo'llanilgan. Bunday ramziy ma'nolar she'rning ko'p qatlamli talqinini ta'minlaydi va o'quvchining intellektual-hissiy faolligini oshiradi [5]. Frazeologik birliklar va ularning lingvopoetik xususiyatlari Iqbol Mirzo she'riyatida frazeologik birliklardan foydalanish alohida o'rin tutadi. Shoir xalq maqollari, matallar va iboralardan ijodiy foydalanib, ularni o'z she'riy matniga singdirib yuboradi. Shuningdek, an'anaviy iboralarni modifikatsiyalash, yangi ma'no ottenkalarini yaratish orqali o'ziga xos frazeologik novatorlikni namoyon etadi. Masalan, "Ko'ngilga quloq tutdim" she'rida xalq iborasi "ko'ngilga quloq solmoq" o'zgartirilgan holda qo'llanilgan: "Ko'ngilga quloq tutdim, U menga so'zladi. Hayotni tushuntirdi, O'limni izohlab berdi..." Bu misralarda "quloq solmoq" frazeologizmi o'rniga "quloq tutmoq" variantining qo'llanilishi she'rga yangi ma'no ottenkalari qo'shgan va lirik qahramonning ichki olamiga chuqurroq kirib borishga imkon bergan. Shuningdek, shoir ayrim she'rlarida frazeologik birliklarni parchalash, kom-

ponentlarini almashtirish yoki kengaytirish kabi usullardan ham foydalangan. Bu esa she'rning emotsional-ekspressiv ta'sirini kuchaytirgan. Masalan: "Yetti qat ko'kdan ham baland, Yetti qat yerdan ham chuqur Mening sevgim..." Bu misollarda "yetti qat ko'k", "yetti qat yer" kabi frazeologik birliklar she'riy kontekstda yangicha ma'no kasb etgan va sevgining ulug'vorligini, chuqurligini ta'sirli ifodalashga xizmat qilgan [6]. Iqbol Mirzo she'riyatidagi frazeologik birliklarning lingvopoetik tahlili shoirning xalq tilidagi tayyor iboralardan ijodiy foydalanish mahoratini ko'rsatadi. Bu mahorat she'rning milliy ruhini, xalqchilligini ta'minlash bilan birga, individual uslubning shakllanishida ham muhim rol o'ynagan. Morfologik vositalar va ularning poetik ahamiyati Badiiy asarlarda morfologik vositalardan foydalanish ham lingvopoetik tahlilning muhim jihatlaridan biridir. Iqbol Mirzo she'riyatida morfologik vositalarning qo'llanilishi ham o'ziga xos xususiyatlarga ega.

Shoirning she'rlarida so'z yasallishi, grammatik shakllar va ularning poetik funksiyalari alohida o'rin tutadi [7]. Masalan, Iqbol Mirzo she'rlarida "lik" qo'shimchasi orqali yasalgan abstrakt otlardan keng foydalanilgan: "Yolg'izlik... Sokinlik... Borliq... Ularda topamman o'zimni..." Bu misralarda abstrakt otlar lirik qahramonning ichki olami, ruhiy holati va falsafiy qarashlarini ifodalashga xizmat qilgan [8].

Shuningdek, shoirning she'rlarida fe'l zamonlarining almashinuvi ham kuzatiladi. Bu asosan o'tmish, hozirgi va kelajak zamon orasidagi chegaralarni yo'qotish, zamonsizlik holatini yaratish uchun qo'llaniladi: "Kecha sevdim, bugun sevaman, Ertaga ham sevgum keladi. Vaqt o'tadi, men qolaman, Sevgi bilan birga yashagum..."

Bu misollarda turli zamon shakllaridagi fe'llarning qo'llanilishi sevgining abadiyligini, zamonsizligini ifodalashga xizmat qilgan [4]. Iqbol Mirzo she'riyatida son, olmosh va ravishdosh kabi so'z turkumlarining ham poetik funksiyalari diqqatga sazovor. Masalan, "men" olmoshining ko'p qo'llanilishi shoirning lirik qahramonini, uning ichki dunyosini ifodalashga xizmat qilgan. "Sen" olmoshi esa ko'pincha sevgilini, Yaratuvchini yoki o'quvchini ifodalash uchun ishlatilgan [9].

Xulosa

Iqbol Mirzo she'riyati tilning murakkab g'oyalar va hissiyotlarni etkazish qudratidan dalolat beradi [10]. Uning metafora, tovush va madaniy ma'lumotnomalardan boy foydalanish bilan ajralib turadigan lingvistik poetikasi chuqur shaxsiy va universal rezonansli asarlar to'plamini yaratdi.

Mirzo tildan innovatsion foydalanish orqali nafaqat o'zbek adabiyotini boyitdi, balki yangi avlod shoirlarini lingvistik ifoda imkoniyatlarini o'rganishga ilhomlantirdi. Mirzo she'riyatini o'rganishda va qadrlashda davom etar ekanmiz, tilning dunyo va undagi o'rnimiz haqidagi tushunchamizni shakllantirishdagi doimiy qudrati esga olinadi.

LITERATURE

1. Karimov B. Badiiy matnda lingvopoetik vositalarning funktsional-pragmatik jihatlar / B. Karimov // O'zbek tili va adabiyoti. –2015. –№5. –B. 82–89.
2. Minavvarov A. Poetik nutqda so'z / A. Minavvarov. –Toshkent: Fan, 1982. –136 b.
3. Mirzo I. Ko'ngil: she'rlar, dostonlar / Iqbol Mirzo. –Toshkent: Sharq, 1996. –96 b. Mirzo I. Seni sevaman: she'rlar, dostonlar / Iqbol Mirzo. –Toshkent: Sharq, 2000. –124 b.
4. Mirzo I. Yo'l: she'rlar, dostonlar / Iqbol Mirzo. –Toshkent: Akademnashr, 2012. –188 b.

5. Musaeva F. Iqbol Mirzo she'riyatida metaforik obrazlarning lingvokognitiv xususiyatlari / F. Musaeva // til va adabiyot ta'limi. –2016. –№7. –B. 34-39.
6. Nazarov B. Cognitive aspects of modern Uzbek poetry / B. Nazarov, M. Khodjaeva // International Journal of Central Asian Studies. –2022. –Vol. 27. –P. 58-72.
7. Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari / D. Quronov. – Toshkent: Akademnashr, 2018. –480 b.
8. Rahimov A. Iqbol Mirzo she'riyatida ramzlar tizimi / A. Rahimov // filologiya masalalari. –2019. –№3. –B. 45-53.
9. Yo'ldoshev M. Badiiy matn lingvopoetikasi / M. Yo'ldoshev. – Toshkent: Fan, 2008. –156 b.